

اڤران: گاهواره‌ی آڤان

(نگارش: ۱۳۸۶-۱۴۰۳)

بخش چهارم
ویسپویش، سال ۱، شماره ۵

آرمان آرین

به نام خداوندِ جان و خرد»
کزین برتر، اندیشه برنگذرد»

«دین‌های باستانی»

- الف - ایزدان دیرین در سرزمین ما
- ب - مهرپرستان چگونه می‌اندیشیدند؟
- پ - ایزد آب‌ها که بوده است؟ (این شماره)
- ت - زُروان، نگاهبانِ دَمادَم زمان
- ث - دساتیر و جهانِ ناشناخته‌ی آن
- ج - ادیانِ شاه-پیامبرانِ ایرانی چه‌ها بوده‌اند؟

پ. ایزد آب‌ها که بوده است؟

با نیرویی که خدا به او داده بود، ناهید فرشته‌ی پاک‌کننده‌ی آب‌ها و بارورکننده‌ی موجودات بود تا به این راه، جهان متمدن را پرورش دهد. آناهیتا نیز نظیر مهر، برای خود گردونه‌ای داشت که با چهار اسب سپید و زیبا کشیده می‌شدند - چهار مرکبی که از جنس ابر و باد و باران و تگرگ بودند - و او خود سوار بر آنها بر سرتاسر آب‌های جهان نظارت داشت مبادا دیوان و بدکاران، آنها را آلوده و تباه سازند.

مطابق با نوشته‌های آبان‌یشت، آناهیتا فرشته‌ای است که به بسیاری از بزرگان، قهرمانان و پادشاهان باستانی ایران از جمله زرتشت، هوشنگ، جمشید، فریدون، گرشاسپ، کیخسرو، توس و... یاری کرد تا بر دشمنان خویش پیروز شوند و از دیگر سو هرگز به دشمنان ایران زمین، نظیر افراسیاب و آژی‌دهاک (ضحاک) یاری نرساند تا بر ایرانیان چیره شوند. فرشته‌ی آب‌ها حتی در جایی از اوستا، به پادشاه نیکویی به نام «ویستورو» نیز از راه باز کردن آب‌های یک رودخانه‌ی بزرگ یاری رساند تا بر دیوپرستان غلبه کند.

چنان‌که از آبان‌یشت اوستا که یکی از بلندترین بخش‌های این یادگار کهن است، پیداست، نقش «آردویسور آناهیتا (به معنای رود نیرومند و پاک) یا ناهید» فرشته‌بانوی آب‌ها یا آبان مقدس، در میان ایزدان پیش از زرتشت و حتی بارگاه فرشتگان پس از او، بسی پُررنگ و مهم بوده است. حضور نام آبان بر هشتمین ماه سال خورشیدی و دهمین روز از هر ماه، گویای بخشی از آن اقتدار تاریخی است که خاطره‌اش همچنان برجای مانده است.

از بنیان‌های تاریخی باور به این موجود مینوی در ایران چیز زیادی نمی‌دانیم مگر همان داده‌های اندک مذهبی که اغلب از مسیر اوستا و نوشته‌های مزدایی یا سلطنتی دیگر به ما رسیده‌اند. آناهیتا بر هزار رود و هزار دریاچه‌ی عظیم، فرمانروایی داشت و با بدنی برآمده از همه‌ی آب‌های زمین و درون آسمان، نیرومند و زیبا از فراز کوه دماوند به دریای مازندران فرو می‌ریخت.

میدانی در شهر فومن گیلان؛ تندیس آناهیتا سوار بر گردونه‌اش

آناهیتا نیز به آنها در دورکردن گزند اهریمن یاری می‌رساند و کودکان را در تولد و رشدشان، پاکیزه می‌سازد سپس زنان را پُرشیر و چربی می‌نماید تا به کودکان خویش رسیدگی کنند. (اوستا، وندیداد، فرگرد ۲۱، بندهای ۶ و ۷)

در گذشته‌های دور برای ایزد آناهیتا در سرتاسر ایران زمین، نیایشگاه‌های بزرگی به ویژه در کنار آب‌ها و چشمه‌ها و کرانه‌ی رودها می‌ساختند که از جمله‌ی آنها ویرانه‌های معبد کنگاور کرمانشاه است که در عصر هخامنشیان، معبدی باشکوه برای ایزد آب‌ها بوده است.

همچنین گفته‌اند که هر جا در میان

آناهیتا به عنوان بانویی بس زیبا و دلنشین توصیف شده که اندام و جامه‌ها و زیورآلاتش دل‌انگیز و گیرا هستند. تاج هشت گوشه‌اش، صد ستاره و یک حلقه‌ی درخشان بر تارک خویش دارد و قصرهایش در سواحل دریاها و دریاچه‌ها، یکی از دیگری عظیم‌تر و درخشان‌ترند.

بر مبنای وندیداد - واپسین بخش اوستای برجای مانده‌ی کنونی که احتمالاً مربوط به مغان غربی ایران بوده - آناهیتا دشمن اهریمن (مینوی ناپاک) است و مردمان باید برای این فرشته پیشکش و هدیه ببرند و با نیایش‌های خویش، او را برای مبارزه با دیوان و اهریمن تقویت کنند.

این را از کتیبه‌ی برخی شاهان و حواله‌هایی که برای برخی ایزدان صادر شده می‌توان دریافت؛ مثلاً از سوی مقامات دولتی وقت، برای اهورامزدا بطور مداوم حواله‌های نذر و نیاز صادر می‌شده و گاه نیز برای دیگر ایزدان ایرانی، ایلامی، بابلی، عبری و... از جمله مهر و آناهیتا. به این ترتیب می‌توان گفت که دوران کوروش بزرگ، داریوش بزرگ و خشایارشا (حوالی ۵۵۹ تا ۴۶۵ پم) عصر مزداپرستی همراه با مدارا با دیگر عقاید بوده ولی از زمان اردشیر دوم (۴۰۵ تا ۳۵۹ پم) نام مهر نیز رسماً به کتیبه‌های دولتی وارد می‌شود و کمی بعد هم با آمدن نام آناهیتا، تثلیث هخامنشی «اهورامزدا، آناهیتا و مهر» برقرار می‌گردد. از میان سرزمین‌های کهن ایرانی، سرزمینی که در آن، پیروان دین مهر،

نام‌های کهن اماکن ایرانی، سخن از «دُختر» آمده، آن مقام یا بنا وابسته به پیروان ناهید بوده، نظیر چهل دختر، «قلعه دختر، کُتل دختر، برج دختر و پُل دختر (یا قلعه‌العدرا که در تاریخ بیهقی آمده) که بستگی به دین مهر و بزرگداشت ناهید دارند.»

(ص ۴۹، جُستار درباره مهر و ناهید، دکتر محمّد مقدّم، انتشارات هیرمند، چاپ دوم ۱۳۸۵)

و هر کجا در اماکن کهن ایرانی، سخن از «پسر» است، مراد ایزد مهر [مطابق با فرض دکتر مقدّم] یا شاید هم ایزد بهرام (فرشته‌ی نبرد ایرانی) بوده است.

از اسناد برجای مانده‌ی رسمی و نیمه رسمی پیداست که پرستش اهورامزدا در عصر هخامنشیان، دین رسمی پارسیان بوده گرچه پرستش ایزدان دیگر اقوام نیز ممنوعیت و محدودیتی نداشته‌اند.

معبد آناهیتا - کنگاور کرمانشاه

بیکره ی آناهیتای بالدار
بریتیش میوزیوم - ۵۰۰ پم

دست کبوتری و در دست دیگر خوشه‌ی انگوری دارد و زیرپای او دو طاوس است که هر سه نمادهای مهری هستند.

این‌که این بانو با هاله‌ی سپند مینوی باید ناهید باشد، از اینجا پیداست که کنار پیکر او مردی است که گاوی روی دوش خود می‌برد و این همان صحنه‌ایست که در نقش‌های مهری دیده می‌شود که مهر با گاوی روی دوش، به‌سوی غار می‌رود...

به‌ویژه ناهید، مادر [مهر] خداوند را گرامی می‌داشتند، آرمستان بود. استرابون (دفتر یازدهم، ۱۶:۱۴) نوشته است: «آئین‌های سپند پارسیان، هر یک و همه‌ی آنها را مادها و ارمنی‌ها گرامی می‌دارند ولی آئین‌های ناهید را ارمنی‌ها به‌ویژه گرامی می‌دارند و برای بزرگداشت او در جاهای گوناگون و به‌ویژه در اکیلیسنه پرستشگاه‌ها ساخته‌اند»؛ اکیلیسنه، استان سرچشمه‌های فرات که خوره ناهید خوانده می‌شد، در پرستشگاهی تندیس ناهید از زر ناب بود که به گفته‌ی پلینیوس در کارزار آنتونیوس با پارتیان به تراج رفت.

شاید کهن‌ترین نگار ناهید آن باشد که در زیارتگاه مهری کوه‌خواجه سیستان در زمان خود ناهید تاریخی [یا زایش مهر به معنای یک انسان] یا بسیار نزدیک به زمان آنها کشیده شده است. بدبختانه چهره‌ی این نگار نیم‌تنه پاک شده است. کوه خواجه‌ای که نگرنده به دریاچه‌ی هامون و جایگاه زایش مهر است.»

(جستار درباره مهر و ناهید - ص ۵۰ و ۵۱)

از تصویرهای دیگر آناهیتا که بر اشیاء گوناگون عصر ساسانی و اشکانی قابل تشخیص است می‌توان به کوزه‌ای نقره‌ای اشاره کرد که بر آن «بانویی را با هاله‌ای دور سرش نشان می‌دهد، در حالی که در یک

همچنین «تندیسک‌هایی از ناهید هست که فرزندش مهر را روی زانو نگاه داشته و دارد به فرزندش شیر می‌دهد.»

(جستار درباره مهر و ناهید - ص ۵۰ تا ۵۵)

**پایان بخش چهارم
ادامه دارد...**

دو نقش دیگر از ناهید روی سرستون، یکی از طاق‌بُستان و دیگری از اصفهان است که... در سرستون طاق‌بُستان، هاله‌ی ناهید شعله‌ور است و بالای سر او یک ردیف طاق‌نما دیده می‌شود که میان هر طاق با یک صدف، زیور یافته که آن نیز چنان‌که گذشت یک نماد مهری است.

ناهید را (که در غرب، ونوس یا آفرودیت نیز نامیده می‌شد) در آثار هنر کوشانی، سوار بر شیر نیز نشان داده‌اند یا در هنر کهن آریایی، آرمیده بر دُلغینی یا همراه با دو دُلغین.

